

LUDMILA PAVLÍKOVÁ

KOMUNIKATIVNÍ SITUACE S PROJEVEM TZV. APERCEPČNÍ AUTORIZACE

Výzkum sémantické stránky jazyka a jejího poměru k ostatním složkám jazykového procesu se dostává do popředí teprve v několika posledních desetiletích. Tato problematika je aktuální jak v naší, tak i v současné světové jazykovědě. Jedním z dílčích procesů v rámci sémantiky výpovědi je i tzv. autorizace. Termín přinesla jako novum sovětská lingvistka G. A. Zolotovová ve své práci *Očerkek funkcionalnogo sintaksisa russkogo jazyka* (1973). V této úzce specifikované oblasti jazykovědy nenašla v sovětské lingvistice zatím pokračovatele.

Z českých badatelů můžeme jmenovat některé, jejichž práce se svým zaměřením na sémantiku výpovědi v obecné rovině blíží problematice autorizace. Patří k nim např. I. Poldauf se svou statí *Třetí syntaktická rovina* (1963).

V širších aspektech je sémantická struktura větná objasněna v práci kolektivu autorů F. Daneše, Z. Hlavsy a J. Kořenského *Práce o sémantické struktuře věty* (1973). Obsahuje nejen přehled o základních pracech o větné sémantice, ale současně je i konfrontací přístupů různých badatelů k těmto otázkám.

Množství literatury a různých názorů jazykovědců týkajících se vztahu syntaxe a sémantiky uvádí R. Zimek v monografii *Sémantická výstavba věty* (1980). Určuje kritéria pro vymezení pojmu sémantika a poukazuje na složitost komplexu otázek, které tento obecný termín zahrnuje.

Vztah k uvedené problematice má i publikace H. Běličové *Sémantická struktura věty a kategorie pádu* (1982), a to zvláště pokud se týče hledisek a klasifikace obligatorních a fakultativních členů, které sehrávají při určování autorizované konstrukce podstatnou roli — týká se např. adverbialního určení.

Konkrétně se zabývá problematikou určitých typů autorizačních konstrukcí ve své diplomové práci J. Šturala (1979).

Jak vyplývá z přehledu základní literatury, dosud neexistuje větší studie, která by byla komplexně zaměřena na problematiku autorizace jako celku. Naopak, při zkoumání otázek autorizace je nutno vycházet z obecně formulovaných sémantických aspektů výpovědi a hledat jejich souvislost s konkrétním — dílčím — autorizačním procesem ve výpovědi.

Z toho důvodu vznikla naše práce *Tzv. apercepční autorizace v ruské výpovědi* (viz Pavlíková, 1985), která se konkrétně zabývá komunikativními situacemi s projevem tzv. autorizace v ruštině — částečně i v konfrontaci s češtinou. Jejím cílem je podrobněji klasifikovat jednotlivé typy autorizace s hlavním zaměřením pozornosti na tzv. apercepční autorizaci, tj. na vyjádření subjektivních pocitů autora výpovědi pomocí apercepčních výrazů — sloves, predikativních výrazů, vsuvek apod. Z práce lze vyvodit následující závěry:

O autorizaci, tj. o subjektivním projevu autora výpovědi, je možno hovořit pouze v souvislosti s konkrétní realizací větného modelu — s výpovědí. Autorizace je vlastně způsob subjektivního přístupu k objektivnímu sdělení. Někdy je autorizátorem přímo mluvčí (je-li totožný s autorizátorem), někdy mluvčí naopak pouze neutrálně interpretuje autorizátorovo hodnocení (v případě, že není totožný s autorizátorem). V určitých případech lze chápat autorizaci i jako modální postoj, jindy se autorizace vyznačuje nulovou modalitou. Při posuzování stupně a způsobu autorizace je nutno počítat i s valencí apercepčních sloves, souvislost s autorizací mají i kategorie pádové. V žádném případě nelze u autorizovaných konstrukcí od sebe oddělovat sémantické a syntaktické hledisko. Všechna uvedená kritéria je nutno vyvozovat ve vztahu k hloubkové struktuře větné.

Z důvodu obsažnosti problematiky se zaměřujeme pouze na autorizační typy s apercepčními výrazy, které představují jen určitou část z velkého celku autorizovaných konstrukcí. Zvláště u této autorizační skupiny je nutno posuzovat, kdy se váže a kdy neváže podmětové substantivum se slovesem „býti“ a kdy tedy je nebo není možno abstrahovat propoziční údaj po vydělení autorizačního apercepčního výrazu (např. Na břehu uslyšel *hlas* × Na břehu uslyšel *zvuky*).

Základní model pro tzv. apercepční autorizaci je sestaven takto:

Autorizátor	—	aperc. výraz	—	adverb. určení	—	předmět autorizace
Petr//Já		uviděl//jsem		na břehu		děvče

Tento model je pouze obecný a může být případně i různě obměňován. Tak např. autorizátor může nebo nemusí být totožný s mluvčím. Rovněž apercepční výraz může obsahovat různé varianty od slovesa přes predikativní přídavné jméno, predikativní příslovce až po vsuvku. Často je představován autorizující prvek větou hlavní a propozicí je vedlejší věta v souvětí.

Nezbytným předpokladem autorizace podle uvedeného základního modelu je přítomnost adverbciálního určení místa — statického. O autorizaci však lze hovořit teprve tehdy, je-li autorizovaná výpověď rozložitelná na část autorizující a autorizovanou.

V autorizovaných konstrukcích je též vždy přítomný předmět autorizace, který je v původní propoziční větě podmětem.

Termín „autorizace smyslového vnímání“ nebo též „apercepční autorizace“ vznikl překladem z ruského „авторизация восприятия“ (Zolotova, 1973, s. 272, 274). V rámci tohoto typu se vyčleňují 3 skupiny:

1. autorizace z hlediska mluvčího;
2. autorizace z hlediska jiného účastníka děje;
3. autorizace, v níž nelze rozlišit, zda mluvčí je totožný s všeobecným a neurčitým autorizátorem, či nikoliv.

Ve skupině ad 1. jde o větné typy, v nichž mluvčí je totožný s autorizá-

torem a jeho osoba je vyjádřena nejčastěji nominativním tvarem osobního zájmena 1. osoby singuláru, méně často dativem a jen v nečetných případech instrumentálem. Např.:

Я чувствовал себя лично заинтересованным в решении этих задач.

В звуках песни мне слышится грусть.

Слышанный мной разговор сильно возбудил мое любопытство.

Do skupiny ad 2. náležejí takové autorizované věty, v nichž autorizátor není totožný s mluvčím, formálně je tedy vyjádřen pomocí zájmena osobního 2. nebo 3. osoby singuláru či plurálu. Postoj mluvčího ke sdělovanému obsahu nemusí být shodný s postojem autorizátora. To lze pozorovat především u větným typů, kde apercepčního slovesa není užito v primárním významu, ale již ve významu zjišťujícím (např. *Она ve mně vidí znalce, Он vidí в отци хрдину*). V hloubkové struktuře již autorizované věty se u těchto typů obtížně identifikuje původní propoziční údaj, a to ve smyslu informace o původní kladné či záporné propozici. Vedle uvedených příkladů náležejí do této skupiny běžné věty typu:

На берегу мы увидишь небольшой шалаш.

Он видел на горизонте черную точку.

Skupina ad 3. — větné typy s nevyjádřeným autorizátorem, je z hlediska syntaktického tvořena deagentními konstrukcemi, a to buď se zvratným tvarem slovesa (*В деревне слышался топот и крики*), nebo s infinitivem ve spojení s modálním výrazem (*Можно видеть снег на крыше*), s infinitivem bez modálního výrazu (... *чтоб видеть в ней приметы всей земли*), nebo je apercepční výraz představován predikativním přídavným jménem či příslovcem (*За Ильинским омутом была видна в отдалении зеленая стена*).

Zatímco u Zolotovové byla autorizační teorie rozpracována na autorizované věty jednoduché, zachycujeme i projevy autorizace v souvětí, pozornost je věnována výrazům se vsuvkami (*Пакетик то, видимо, не легок ...*) a jsou uvedeny i příklady s výrazy, které lze řadit pod pracovní název „vrstvení“ autorizačních prostředků (tj. hodnocení či následná autorizace již jednou autorizované výpovědi). Např.: *Плеяду саратовских селекционеров по праву называют подвижниками науки.*

Pro větší část typů apercepční autorizace je typická nejen přítomnost adverbialního určení, ale záleží rovněž na lokalizaci subjektu výpovědi. Příslowěčné určení se jeví z pohledu autorizační teorie jako konstitutivní komponent apercepčního slovesa, ačkoliv z hlediska valence téhož slovesa je ve skutečnosti pouze jeho volným doplněním. Tento rozpor vzniká u autorizovaných výpovědí v důsledku křížení vazby lokalizačního a apercepčního slovesa po rozkladu výpovědi na autorizující a autorizovanou složku (např. ve větě *Дале яsem uviděl море* je příslovce „dale“ volným doplněním, ale chápeme-li konstrukci jako autorizovanou, je totéž adverbium v téže větě konstitutivním komponentem).

Posuzujeme-li otázku užití predikativních adjektiv a predikativních příslovci apercepčního charakteru pro účely autorizace (srov. např.: *Вдали был слышен шум тракторов возвращающихся с поля. × И слышно в тишине лесной лишь лай собак да коней*), pak pro autorizaci se jeví jako jednoznačnější predikativní adjektiva, zatímco neosobní podoba predikativních příslovci zamlžuje vztahy lokalizace apercepující osoby i objektu apercepce.

Pro autorizované konstrukce je charakteristická nejen přítomnost adver-

biálního určení, ale také předmětu nepřímého — např.: Он чувствовал себя *перед нею* ребенком. I přes tuto zkušenost lze najít řadu příkladů, kde tyto určující prvky chybějí, aniž by tím byl autorizační proces narušen. Je tomu tak u autorizovaných výpovědí zjišťujícího charakteru. Při eliminaci zjišťujícího slovesa zůstává v propozici sloveso „esse“ v kladné nebo záporné podobě. Tím je vytvořen předpoklad pro rozklad dvoubázové struktury na autorizující a autorizovanou část (Самое лучшее оказалось — молчать).

Z hlediska frekvence různých úplných či neúplných autorizačních typů bylo prokázáno, že nejobvyklejší autorizační typy jsou takové, v nichž kromě apercepčního slovesa se vyskytuje nezbytné doplnění. Přitom jde takřka rovnoměrně o konstrukce s vyjádřeným a nevyjádřeným autorizátorem.

Subjektivní přístup autorizátora ke sdělované skutečnosti je důvodem pro zvažování otázky o příbuznosti autorizace a modalitě. Zkoumání vztahu autorizace a modalitě u vymezené skupiny autorizačních typů ukázalo, že existují styčné body mezi oběma kategoriemi, zvláště je-li autorizátor totožný s mluvčím výpovědi (postoj mluvčího je současně postojem autorizujícím).

Vzájemný vztah autorizace a modalitě se dostává do popředí u větných typů se vsuvkami. Dospěli jsme k závěru, že pojem autorizace je širší než modalita, neboť autorizovaná výpověď může vedle modalitě zahrnovat také jen referování mluvčího o postoji, a to buď o autorizačním postoji vlastním, nebo jde o referování o procesu autorizace realizovaném prostřednictvím jiného autorizátora.

Z hlediska statistického tvoří nepatrnou část autorizačních konstrukcí typy s tzv. vrstvením autorizačních prostředků a příklady pro autorizaci málo typické a okrajové, avšak i jim je třeba věnovat v rámci celé problematiky patřičnou pozornost.

Existuje ještě řada možností pro další zkoumání např. otázek vztahu autorizace — modalita, nově se rýsuje problematika vsuvek ve vztahu k autorizaci i posouzení některých autorizačních prvků z valenčního hlediska, je možno dále upřesnit kritéria pro třídění jednotlivých autorizačních typů podle toho, jak je u nich vyjádřen autorizátor, a to v rámci apercepční i zjišťující autorizace. Samostatnou problematikou je i otázka vrstvení autorizačních prostředků.

To vše jsou problémy nedořešené, nebo řešení pouze nastiňující. Jim bude třeba věnovat pozornost při dalším zkoumání problematiky, která v rámci větné sémantiky teprve čeká na svoje náležité posouzení.

LITERATURA

- BĚLIČOVÁ, H.: Sémantická struktura věty a kategorie pádu. Praha 1982.
 DANĚŠ, F.—HLAVSA, Z.—KOŘENSKÝ, J. se spoluprac.: Práce o sémantické struktuře věty (přehled a kritický rozbor). Praha 1973.
 PAVLÍKOVÁ, L.: Tzv. apercepční autorizace v ruské výpovědi (kandidátská disertační práce). Brno 1985.
 POLDAUF, I.: Třetí syntaktická rovina. *Philologica Pragensia*, 6, 1963, s. 134—146.
 ŠTURALA, J.: Autorizace obsahu výpovědi (diplomová práce). Brno 1979.
 ZIMEK, R.: Sémantická výstavba věty. Praha 1980.
 ZOLOTOVA, G. A.: Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва 1973.

